

Afət RZAYEVA

Bakı Dövlət Universiteti

kitabxana resursları və informasiya-axtarış sistemləri kafedrası

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNDƏ SORAQ-BİBLİOQRAFIYA APARATININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Məqalədə informasiya cəmiyyətində Azərbaycan Respublikasında soraq-bibliografiya aparatının təkmilləşdirilməsi istiqamətlərihaqqında mühüm məlumatlar ümumiləşdirilmişdir.

Açar sözlər: informasiya, kitabxana, soraq-bibliografiya aparatı, informasiya cəmiyyəti.

İnformasiyalaşdırma prosesində müstəqil Azərbaycan Respublikası qarşısında çox mühüm vəzifələr durur. Bu vəzifələr, hər şeydən əvvəl, ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafının, sürətlə, intensiv surətdə yüksəldilməsini, Azərbaycan milli ideologiyasının, Azərbaycan dövlətçiliyinin təbliğini tələb edir. İnformasiya cəmiyyətinin qarşıya qoyduğu bu vəzifələrin həyata keçirilməsində bütün xalqımız, müxtəlif peşə sahibləri ilə yanaşı, informasiya mütəxəssisləri və kitabxanaçılar da yaxından iştirak etməli, ölkədə cəmiyyətin informasiyaya artan tələbatını ödəməklə onların köməkçisi olmalıdır.

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi, bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və verilməsi prosesi ilə əlaqədar olduğundan, müasir cəmiyyətdə hər cür informasiyanı cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını qoruyub saxlayan, onu əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürmək, informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən kitabxana sistemləri, o cümlədən MKS-lər mühüm vəzifələri həyata keçirməlidirlər.

Bu baxımdan müasir dövrdə kitabxanalar elmi, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi qiymətləndirilir, sosial institut dərəcəsinə malik müəssisə hesab edilir. Belə ki, müasir kitabxana elmi, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur.

1975-1980-ci illər respublikanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin tarixində keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsi olmuşdur. Bu tarixi mərhələ ilk növbədə onların mərkəzləşdirilməsi, ölkənin bütün şəhər və rayonlarında mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin formalaşması ilə nəticələnmişdir.

Mərkəzləşdirmə hər bir inzibati ərazidə fəaliyyət göstərən dövlət kütləvi kitabxanalarının vahid fond, texnoloji proseslər və maddi-texniki bazası

əsasında birləşib kompleks şəkildə fəaliyyət göstərməsinə yönəlmişdir. Bu iş müvafiq şəhər və rayonlarda əvvəllər bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərən kütləvi dövlət kitabxanalarının mexaniki şəkildə birləşdirilməsi deyil, keyfiyyətə yeni kitabxana-informasiya müəssisələrinin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

XX əsrin 80-ci illərində Azərbaycanın dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi artıq əhalinin bütün təbəqələrinə səmərəli xidmət göstərən aparıcı informasiya və mədəniyyət müəssisələri kimi formalaşmışdılar. Buna əsas səbəb mərkəzləşmə nəticəsində onların informasiya ehtiyatlarının və soraq-bibliografiya aparatlarının intensiv inkişafı və struktur baxımdan xeyli təkmilləşməsi idi.

Bu dövrdə MKS-lərdə ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması istiqamətində xeyli işlər görülmüş, bir çox kənd kitabxanalarında sistemli kataloq yaradılmış, diyarşünaslıq xarakterli kartotekalar meydana gəlmiş, soraq-bibliografiya aparatının tərkibi əsaslı surətdə təkmilləşdirilmişdir. Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fond və kataloq sisteminin KBT cədvəlləri əsasında yenidən təşkili o dövr üçün mütərəqqi əməliyyat sayıla bilərdi. Belə ki, KBT-nin ideoloji baxımdan marksizm-leninizm nəzəriyyəsinə əsaslanmasına baxmayaraq, o həmin ideologiya çərçivəsində elmi baxımdan daha mükməlm təsnifat sistemi idi.

Mərkəzləşmə nəticəsində MKS-lərin mərkəzi kitabxanalarının strukturunda yaradılmış "Bibliografik informasiya" şöbələri müxtəlif oxucu qruplarına, xüsusən mütəxəssislərə informasiya xidmətini təşkil etmək istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərirdilər. Bu baxımdan müxtəlif sənaye müəssisələrində təşkil edilən "İnformasiya günləri", "Ədəbiyyata baxış", "Mütəxəssis günü", "Səyyar sərgi", "Ədəbiyyat icmalları", "Yeni nəşrlərin informasiya bülletenləri" mütəxəssislərdə böyük maraq oyadırdı.

Beləliklə, Azərbaycanda MKS-lərin fəaliyyəti əsasən dövrün tələblərinə müvafiq şəkildə formalaşmışdı. Lakin 80-ci illərin sonunda erməni təcavüzkarlarının ölkəmizə hücumu, ərazimizin 20%-nin işğal edilməsi, bir milyon nəfərdən artıq əhalinin qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşməsi, ölkədə baş verən digər sosial-iqtisadi və siyasi çətinliklər, respublikaya rəhbərlik edən şəxslərin və partiyaların səriştəsizliyi bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işinə də öz dağıdıcı təsirini göstərdi.

Lakin 1993-cü ildən Heydər Əliyevin respublikada hakimiyyətə qayıdığı dövrdən başlayaraq kitabxana işində başlanan böhran meyilləri təcrid aradan qaldırılmağa başladı. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etdiyi kimi, Azərbaycan kitabxanalarını da məhv edilməkdən qorudu. Məhz bu dövrdə Azərbaycan dövləti keçid dövrünün hər cür çətinliklərinə baxmayaraq dövlət kitabxana şəbəkəsini, o cümlədən Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərini qoruyub

saxlamağa müvəffəq oldu. Sonrakı illərdə kitabxanaların maddi-texniki bazası, kitab və kadr təminatı, kitabxana işçilərinin maddi rifahı təcridən yaxşılaşdırılmağa başladı.

Müasir dövrdə Azərbaycanda dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin fəaliyyətinin yenilənməsi, bu aparıcı kitabxana şəbəkəsində əhaliyə kitabxana xidmətinin mahiyyəti MKS-in işinin informasiyalaşdırılması, kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi və inkişafı, MKS-in bazasında elektron-informasiya mərkəzlərinin yaradılması, respublika üzrə vahid avtomatlaşdırılmış şəbəkə texnologiyasının tətbiqi və s. işləri nəzərdə tutur.

Qeyd etmək lazımdır ki, son illər bu istiqamətdə Mədəniyyət Nazirliyi və M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən bir sıra səmərəli işlər görülmüşdür. Belə ki, 2001-ci ildən dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin işçilərinin fasiləsiz təliminin təşkili üçün Avrasiya və Soros fondunun maliyyə dəstəyi ilə "Tədris mərkəzi" yaradılmışdır. Mərkəzin hazırladığı "Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri" adlı proqram bütün mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinə təqdim edilmiş və təşkil edilən seminarlarda MKS-in mərkəzi kitabxanalarının 225 əməkdaşı tədris keçmişdir.

MKS-lərin fəaliyyətinin tənzimlənməsi və onların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə Milli Kitabxana tərəfindən son vaxtlar "Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri haqqında əsasnamə", "Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin nümunəvi strukturu və ştatları haqqında təlimat", "Kütləvi kitabxanaların iş rejimi normaları" kimi normativ sənədlər hazırlanmışdır.

Bundan əlavə milli kitabxana tərəfindən 2005-ci ildə əvvəllər nəşr edilən və 80-ci illərdə nəşri dayandırılmış "Əlamətdar və tarixi günlər təqviminin" nəşrinin bərpa edilməsi, şübhəsiz ki, kitabxanalarda kütləvi tədbirlərin təşkilinə, onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə xeyli köməklik göstərəcəkdir.

Milli Kitabxanada 2005-ci ildə "VTLS-Virtual" sistemi əsasında Elektron kataloqunun yaradılmasına başlanılması yaxın gələcəkdə Azərbaycan Respublikasının bütün kitabxanalarının fondunun toplu Elektron kataloqunun yaradılmasına imkan verəcək və son nəticədə dövlət kütləvi kitabxanalarının oxucuları yaşadığı ərazidən asılı olmayaraq dünya kitabxana-informasiya ehtiyatlarından maneəsiz və operativ istifadə etmək imkanlarına malik olacaqlar.

Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin kitab təminatında prezident İlham Əliyevin müvafiq sərəncamına əsasən onların latın qrafikası ilə yenidən nəşr edilən kitablarla pulsuz təmin edilməsi dövlətimizin kitabxanalara göstərdiyi qayğının bariz nümunəsidir.

Lakin son illər dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsində baş vermiş mü-tərəqqi dəyişikliklərə baxmayaraq bu aparıcı kitabxana sistemində əhaliyə kitabxana-bibliografiya və informasiya xidməti sahəsində hələ də ciddi problemlər, həll edilməmiş, təşkilati və metodiki məsələlər bir sıra çətinliklər və noqsanlar qalmaqdadır. Bu problemləri belə ümumiləşdirmək olar:

– Dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinə onların xidmət etdiyi ərazilərin sakinlərinin cəlb edilməsi müxtəlif şəhər və rayonlarda qənaətbəxş deyil. Belə vəziyyətin bir səbəbi müvafiq MKS-in vahid fondunun yeni ədəbiyyatla zəif komplektləşdirilməsidirsə, digər səbəbi isə həmin kitabxanalarda, bu işin lazımı səviyyədə təşkil edilməməsidir.

– Son illər MKS-in xüsusi kitabxana avadanlığı, kitab rəfləri, kataloq qutuları, sərgi vitrinləri, eləcə də kitabxana texnikası ilə təchiz edilməsi qənaətbəxş deyildir. Əksər kitabxanalarda kataloq kartoçkalrı, uçot kitabları, digər normativ sənədlər yox dərəcəsidir.

– Kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi planlı və sistemli şəkildə aparılmır, profillilik prinsipi unudulmuşdur. MKS-lərin çoxunun vahid fondunun tematik-tipoloji planı yoxdur.

– Respublika Kitabxana Kollektorunun fəaliyyəti səmərəsizdir və MKS-lərin komplektləşdirilməsinin müasir tələblərinə cavab vermir.

– Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsində baş verən yeniliklər, müxtəlif innovasiyalar MKS-lərə operativ şəkildə çatdırılmır. MKS-lərin əksəriyyəti Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilən ixtisas ədəbiyyatını, o cümlədən dövrü mətbuatı vaxtaşırı almırlar.

Beləliklə, müstəqillik dövründə baş verən hadisələr dövlətimizə kitabxana işi sahəsində yeni, müstəqil, demokratik siyasət yeritməsi üçün şərait yaratdı. Müstəqil, suveren, dünyəvi, demokratik, hüquqi Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşmağa və cəmiyyətdə özünə yer tutmağa başlamışdır.

Müasir şəraitdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini müəyyənləşdirərək respublikamızda əldə edilmiş müstəqilliyin xalqımıza bəxş etdiyi milli dövlətçiliyimizin, milli ideologiyamızın, azadlıq və demokratiyanın nailiyyətini son illərdə ölkənin həyatında baş verən iqtisadi, sosial, mədəni və təhsil sahəsindəki dəyişiklikləri, milli soykökümüze qayıtmağımızı, milli mentalitetimizin möhkəmləndirilməsini, ümumiyyətlə, müstəqil, suveren Azərbaycan cəmiyyətində baş verən bütün dəyişikliklərin inkişaf qanunauyğunluqlarını nəzərə almaq lazımdır.

Əgər sovet vaxtı kitabxanaların qarşısında daha çox əhalini kitabxana oxucuları sırasına cəlb etmək, kitabxana fondlarından istifadəni intensivləşdirmək vəzifəsi qoyulmuşdusa, indiki informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxanaların qarşısında bütün əhalini internetin kitabxana işinə tətbiqi və onun köməyi ilə dünyanın kitab və digər mədəni sərvətlərindən istifadə et-

məyə cəlb etmək vəzifəsi qoyulmuş, informasiyadan azad istifadə üçün şərait yaradılması zəruri hesab edilmişdir.

Bu gün müasir dünya böyük bir inqilabi prosesi yaşamaqdadır. Bu inqilab cəmiyyətin inkişafına təkan verən, onu sürətləndirən, insanların həyat şəraitini yaxşılaşdıran, intellektual səviyyəsini yüksəldən, peşə bacarığının artmasına, işinə və istirahətinə əsaslı köməklər göstərə bilən informasiya inqilabıdır. Bu inqilabın müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin əsas vasitələrindən biri kitabxanalardır. Məhz buna görədir ki, müasir şəraitdə dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinin hazırlanmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

Dövlətin kitabxana işi sahəsindəki siyasəti elə hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir ki, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin vəzifələrinə cavab verə bilsin. Dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinin hazırlanmasında göstərdiyimiz mühüm amillərin özünə yer tapmasına diqqət yetirmək vacibdir:

– Kitabxana fondlarının qorunması, onun yeni ədəbiyyatla ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsi üçün şərait yaradılması, Kitabxana Kollektorunun işinin daha da təkmilləşdirilməsi;

– Kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, müasir informasiya texnikası ilə təmin edilməsi, yeni kitabxana binalarının tikilməsi, mövcud binaların təmir edilməsi üçün tədbirlər hazırlanması;

– İnkişaf etmiş informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə informasiya sahəsində dövlət siyasətinin obyektı olan kitabxanaların rolunun artması, dünyəvi, hüquqi dövlətin qurulması, iqtisadiyyatın inkişafı, iqtisadi islahatların dərinləşməsi və cəmiyyətin demokratikləşməsi prosesinə kömək edən informasiya mərkəzləri kimi onların işinin daim diqqət mərkəzində saxlanılması və inkişaf etdirilməsi:

– Respublika kitabxanalarının, ilk növbədə elmi kitabxanaların kompüterləşdirilməsi üçün xüsusi proqramın hazırlanıb həyata keçirilməsi;

– Azərbaycan kitabxanalarının işini dünya standartları səviyyəsinə çatdırmaq, kitabxanaların elmi-metodik təminatını daha da təkmilləşdirmək, kitabxana-informasiya xidmətini elmi əsaslar üzərində qurmaq məqsədi ilə vətən kitabxanaşünaslıq elminin inkişaf etdirilməsi, elmi nəticələrin təcrübəyə tətbiqi üçün tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsi.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” 20 aprel 2007-ci il tarixli Sərəncamı bu sahədə ciddi dönüş yaradılmasına təkan vermişdir. Sərəncamda qeyd olunur ki, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəticəsində erməni silahlı dəstələri işğala məruz qoyduqları ərazilərimizdə vandalizm aktı törətmiş, illərlə fondlarında 4 milyondan artıq kitabın mühafizə olunduğu 1000-ə yaxın kitabxanayı və kitabxana filiallarını birləşdirən mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərini bütünlüklə dağıtmışlar.

Daha sonra bu gün geniş kitabxana-informasiya şəbəkəsinə malik Azərbaycanda 12 mindən çox müxtəlif tipli kitabxana mövcud olduğu nəzərə çarpdırılaraq xatırladılır ki, 1996-cı ildə Azərbaycan hökuməti "Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" qərar qəbul etmişdir. 1999-cu ildə "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qüvvəyə minmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il və "2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında" 27 dekabr 2004-cü il tarixli sərəncamlarına əsasən son illərdə ümumi miqdarı 10 milyon nüsxədən çox olan ədəbiyyat nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə verilmişdir.

Bununla belə, sərəncamda vurğulandığı kimi yeni nəşrlər kitabxana fondlarını və onlardan istifadə imkanlarını xeyli genişləndirməklə yanaşı, həmin kitabların yerləşdirilməsi baxımından çətinliklər yaratmışdır. Ona görə də müasir Azərbaycan cəmiyyətinin informasiya təminatının həyata keçirilməsində ölkə kitabxanalarının tutduğu mühüm yer mədəniyyətin bu sahəsində informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq, müasir texnologiyaların tətbiqini zəruri edir. Bu baxımdan MKS-lərdə soruq-bibliografiya aparatının təşkilinin optimallaşdırılmasına yönəlmiş bir sıra dövlət tədbirlərinin reallaşdırılmasını da zəruri sayırıq:

– Ən mühüm soruq və bibliografik vəsaitlərin kitabxanaların tələbatlarını ödəyəcək çoxsaylı nüsxələrlə yenidən çap edilməsinə ehtiyac vardır;

– Kitabçerisi və jurnalarası siyahılar və göstəricilər şəklində olan soruq və bibliografik materialları mütləq qeydə alınmalı və kartotekalarda əks etdirilməlidir;

– MKS-lərdə optimal informasiya ehtiyatları formalaşdırılmalı və ondan səmərəli istifadə təmin edilməlidir. Bu iş müvafiq regionların informasiya tələbatının öyrənilməsi və kitabxanaların komplektləşdirilməsinin elmi prinsiplərə əsaslanması nəticəsində həyata keçirilməlidir;

– MKS-lərdə ən mühüm vəzifələrindən biri mütəxəssis oxuculara bibliografik informasiya xidmətinin yenilənməsindən ibarət olmalıdır. Bu baxımdan MKS-lərdə müasir informasiya texnologiyasına əsaslanan elektron informasiya xidmətinin təşkili ümud vəzifə kimi meydana çıxır. Odur ki, MKS daxilində müxtəlif oxucu təbəqələrinə cari və retrospektiv, fərdi və kollektiv bibliografik informasiya xidmətinin təşkili MKS-lərin fəaliyyətinin optimallaşdırılmasının mühüm istiqamətinə çevrilməlidir;

– Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının ictimai həyatın bütün sahələrinə tətbiqinin genişlənməsi ilə əlaqədar Mədə-

niyyət Nazirliyi və Milli Kitabxana tərəfindən MKS-lərdə yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinə dair dövlət proqramının hazırlanmış həyata keçirilməsi ən mühüm vəzifə sayılmalıdır. Bu proqram hər bir regionda mərkəzi kitabxananın elmi informasiya mərkəzinə çevrilməsini nəzərdə tutmalı, MKS oxucularının dünya informasiya resurslarından səmərəli istifadəsini təmin etməlidir. Bu məqsədlə MKS-lər tədricən virtual iş rejiminə keçməli, SD-ROM, Internet, Elektron kataloqu, Elektron məlumat bazaları, Elektron poçtu, Onlayn və s. xidmət vasitələrindən geniş istifadə edilməlidir.

Zənnimizcə, bütün bu təklif və tövsiyələrin həyata keçirilməsi MKS-lərdə soruq-bibliografiya aparatının sosial funksiyalarının optimallaşmasını təmin edərək, müasir dövrdə MKS-lərin fəaliyyətinin daha səmərəli təşkili üçün əsaslı zəmin yarada bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // *Azərbaycan*, 2007, 21 aprel.
2. Xələfov A. *İnformasiya cəmiyyəti və kitabxanaların vəzifələri* // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya Bakı*, 2005, №1, s.5-15.
3. İsmayılov X. *Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000)*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000, 220 s.
4. Rüstəmov Ə. *Bölgə (rayon) mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində sadə informasiya texnologiyası: planlaşdırılması və tətbiq mexanizmi*. – Bakı, 1993, 138 s.

Afat Rzayeva

Directions of Perfection Bibliographic Apparatus in the Information Society

Summary

This article summarizes important information about ways of improving bibliographic unit in the information society in the Republic of Azerbaijan.

Key words: *information, library, reference and bibliographic apparatus, the information society.*

Афет Рзаева

Направления совершенствования справочно-библиографического аппарата в информационном обществе

Резюме

В этой статье обобщены важные информации о направлениях совершенствования справочно-библиографического аппарата в информационном обществе в Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: *информация, библиотека, справочно-библиографический аппарат, информационное общество.*